

DEMOKRATIA JA TASA-ARVOISUUS SUOMALAISESSA YHTEISKUNNASSA: erityisselvitys elinympäristön uudistumisen ja asumisen ongelma-alueelta

Tutkimusryhmä ELINYMPÄRISTÖN UUDISTUMINEN

Todettakoon ensin tutkimusryhmän koostumus. Ryhmän tutkimussuunnitelmaa tekemässä ovat olleet seuraavat henkilöt: Tampereen teknillisen korkeakoulun rakennussuunnittelun laitokselta Ilmo Valjakka ja Eero Saari, yhdyskuntasuunnittelun laitokselta Jere Maula ja Kristiina Sallinen, Tampereen yliopiston psykologian laitokselta Tapio Nummenmaa, Johan Weckroth, Matti Syvänen ja Pertti Soramäki, sekä sosiologian laitokselta Seppo Randell ja Ari Ylönen.

Seuraavaksi voidaan todeta, että ryhmää ei alunperin koostettu demokraatiaprojektia varten, vaan suunnittelemaan yhteistieteellistä elinympäristötutkimusta, johon tarkoitukseen ryhmä alunperin apurahaa anoi. Yhteiskuntatieteellinen toimikunta myönsi sille suunnitteluapurahan vuodeksi 1972. Demokratia-apurahaa ryhmä anoi vasta alkuperäisen suunnitelman jo ollessa tekeillä, perustellen anomustaan sillä että eriarvoisuuden problematiikka oli ollut mukana koko ajan. Tutkimusryhmä jätti syyskuussa 1972 Toimikunnalle perussuunnitelmansa, jota joulukuussa vielä täydennettiin demokraatioprojektia silmälläpitäen. Ryhmän projektista saataneen riittävän tarkka kuva, jos tähän lainataan sopivia katkelmia noista suunnitelmista. Koko seuraava teksti, lukuunottamatta 3. jakson ensimmäistä kappaletta, onkin peräisin alkuperäisistä tutkimussuunnitelmista. Tekstistä käy ilmi myös projektin aikaisempi historia.

1. Suunnitelman taustaa

Syksyllä 1971 työryhmä ELINYMPÄRISTÖN UUDISTUMINEN esitti yhteiskuntatieteelliselle toimikunnalle hakemuksen, jonka sisältämä kustannusarvio nousi noin 580 000 markkaan. Hakemuksen johdannossa esitettiin seuraavia yleisluonteisia perusteluja.

»Eräs yhteiskuntamme voimakkaimpia muutostrendejä on elinympäristön uudistuminen, joka tavallisesti on ymmärretty urbanisoitumiseksi. Siihen kuten myös harjoitettuun urbanisoimispolitiikkaan on oltu

tyytymättömiä mm. siksi, että kiinnitettäessä yksipuolisesti huomiota taloudellisiin tehokkuusnäkökohtiin alueellinen eriarvoisuus jatkuvasti lisääntyy; toisaalta on kohdistettu kritiikkiä itse kaupungistuneeseen elämäntapaan, sen mahdollisuuksiin ja seurauksiin.

Yhteiskuntatieteilijät ovat melko runsaasti ... kiinnittäneet huomiota varsinkin kaupungeissa esiintyviin vakaviin sosiaalisiin ongelmiin. Kuitenkaan he eivät ole useastakaan syystä voineet tarjota suomalaisille elinympäristön suunnittelijoille kovinkaan paljon sovellutuskelpoista tietoa erilaisten yhteiskunnallisten, arkkitehtonisten ja teknisten ratkaisujen vaikutuksista ja yhteisvaikutuksista. Näin esim. siksi, että tutkimukset ovat olleet poikkileikkauksenomaisia ... pikkuselvityksiä, joiden antamien tulosten soveltuvuus suunnittelun kriteereiksi sellaisenaan on sattumanvaraista, tai siksi että tutkimustuloksia ei ole kyetty muuntamaan suunnittelijoille ... käyttökelpoiseen asuun joko ajan puutteen tai tutkimusotteen kapea-alaisuuden vuoksi.

Tämän tutkimuksen tavoite on paitsi perusteellisempi myös konkreettisempi. Tarkoituksena on:

1) Tampereen Yliopiston sosiologian laitoksen, saman yliopiston psykologian laitoksen, Tampereen Teknillisen korkeakoulun yhdyskuntasuunnittelun laitoksen ja saman korkeakoulun rakennussuunnittelun laitoksen yhteistoimin,

2) lähtökohtina kunkin tutkimusalan probleemanasettelu sekä erityisesti rakennuslainsäädäntö ja muut elinympäristön suunnittelun normit,

3) suorittaa sarja tutkimuksia, joissa poikkitieteellisesti syntyneitä vaihtoehtoja kokeillen seurataan sovellusten vaikutuksia pitkän aikavälin kuluessa,

4) lopullisena tavoitteena selvittää, millä ehdoilla elinympäristö parhaalla mahdollisella tavalla suo yksilön ja yhteisön tarpeiden tyydyttämisen sekä laatia tietyt suositukset suunnittelua ja rakentamista koskevan normiston uudistamiseksi.»

Toimikunta myönsi tutkijaryhmälle 17 100 markan suuruisen apurahan tutkimuksen perusteellisempää suunnittelemista varten. Edellä lainatusta katkelmasta käy mm. ilmi, että eriarvoisuuden ongelma sisältyi alunperin hakemuksessa luonnehdittuun problematiikkaan. Niinpä tutkijaryhmä pitikin luonnollisena hakea myös sitä varttuneiden tieteenharjoittajien apurahaa, jonka toimikunta julisti haettavaksi demokratiaa ja tasa-arvoisuutta koskevan tutkimuksen suunnittelemista varten. Tämän hakemuksen yleisperusteluissa lausuttiin mm. seuraavaa.

»Tutkijaryhmä pitää lähtökohtanaan sitä yhteiskunnallista tosiasiaa, että demokratian toteutumisen ja tasa-arvoistumisen ongelmat voidaan karkeistaen jakaa kahtia: 1) sellaisiin joiden ratkaisua ovat ajamassa omat organisaatiot, painostusryhmät tms. ja 2) sellaisiin joita varten näitä ei ole. Asumisen eriarvoisuuden ja tasa-arvoistumisen (= elinympäristön uudistumisen) problematiikka on jo sinänsä ihmiselämän kannalta perustavanlaatuinen ja laaja-alainen, ja siihen liittyy elimelli-

sesti eräitä muita tärkeitä erilaisuuden ja eriarvoisuuden komponentteja, joista ei ole riittävästi tietoja käytettävissä, ja jotka juuri ovat sellaisia, ettei niistä ole huolehtimassa mitään vaikutusvaltaista, järjestäytyntä eturyhmää. Tutkijaryhmä on kiinnostunut tämäntapaisten ongelmien selvittämisestä; niitä ovat rakentamisen organisaation tuottamat valikoitumis- ja syrjimisendenssit, lasten, nuorison ja vanhusten asema yhdyskunnassa, eriarvoisuus liikkumismahdollisuuksiin nähden, eriarvoisuus perheen sisäisenä ongelmana jne. Näiden asioiden teoreettisen ja empiirisen tutkimisen lisäksi tutkimusryhmä on kiinnostunut myös tarpeellisten ratkaisumallien kehittämisestä ja kokeilemisesta, jolloin Tampereella käynnistyvä Hervannan laajamittainen rakennusohjelma voisi toimia maassamme ainutlaatuisena kokeilukenttänä.

Anoessaan edellä mainittua varttuneitten tieteenharjoittajien apuraha tutkijaryhmä haluaa siis toisaalta laajentaa alkuperäistä tutkimustavoitettaan («elinympäristön uudistuminen») ja kiinnittää lisää suunnittelijoita projektin käyttöön. Toisaalta se pitää kuitenkin tarkoituksen mukaisena rajata tutkimuksensa asumisen konkreettiseen ongelmakenttään ja siihen elimellisesti liittyviin eriarvoisuuden muihin tärkeisiin osakomponentteihin. Tutkijaryhmä katsoo tutkimustavoitteensa rajamisen jälkeenkin olevan sopusoinnussa sen tarkoituksen kanssa, jota varten apuraha on julistettu haettavaksi.»

Toimikunta myönsikin tutkijaryhmälle sen anoman apurahan tukien samalla saman suuruisin apurahoin kahta muuta aiheeseen liittyntä projektia.

Nyt esitettävä tutkimussuunnitelma perustuu edelleenkin niille periaatteille ja todellisille, konkreettisille yhteiskunnallisille ongelmille, jotka käyvät ilmi edellä lainatuista katkelmista. Tutkimusryhmä on haastatellut suunnitelmaa varten joukon suunnittelun ja rakentamisen asiantuntijoita; haastattelut ovat puhtaaksikirjoitettuna ryhmän käytössä. Kuluneen kesän aikana on tutkimusryhmä myös perehtynyt keräämäänsä varsin laajaan lähdeviitteistöön ja -aineistoon ja seulonut sitä Suomen oloihin sopivaksi. Tämä sopiva osuus on kortistoitua ja se muodostaa tukevan perusrungon suunnitteilla olevalle tutkimukselle. Haastattelujen ja muun materiaalin avulla on siis varmistuttu siitä, että suoritettava tutkimus mahdollisimman hyvin täyttäisi ongelmakentässä sijaitsevat olennaiset aukot.

Selostettua taustaa vasten on ymmärrettävää, että alkuperäisessä hakemuksessa luonnehditut pyrkimykset ovat saaneet uutta sisältöä lähinnä kahdessa suhteessa. 1) Hakemuksessa esitetyn löyhähkön kokonaisuuden sijasta on nyt kyseessä — tämä on tietysti vain ryhmän oma arviointi — laajempi ja yksityiskohtaisempi suunnitelma, jota voi nimittää yhteistieteelliseksi projektiksi sanan varsinaisessa mielessä. 2) Jo alunperin esitetty tasa-arvoisuuden teema korostuu selvemmin. Tässä kohdin on ollut oma merkityksensä myös sillä, että ryhmällä on ollut käytettävissään talousneuvoston yhteiskuntapolitiikan tavoitteita ja niiden mittaamista tutkivan jaoston raportit, jotka julkistettiin kuluvan vuoden aikana.

2. Suunnitelman yleisrakenne

Edellä on sanottu tutkimussuunnitelman muodostavan yhtenäisen kokonaisuuden. Suunnitelma voidaan esittää verbaalisesti useiden osaprojektien systeeminä.

Suuri perusselvitys. Ensimmäistä osaprojektia nimitämme suureksi perusselvitykseksi. Tarkastelun yksikkönä on tässä kaupunginosa, joita sisällytetään mukaan useita kymmeniä. Tarkoituksena on saada kuvatuksi erityyppisten kaupunginosien toimivuutta tavalla, joka myöhemmin selvitetään tarkemmin. Tarkastelun perusidea on se, että kuvataan kaupunginosa käyttäen toisaalta fyysisen ympäristön kuvausjärjestelmää, toisaalta ihmisten ja ihmisryhmien toiminnan kuvausjärjestelmää. Nämä kaksi yhteensovitettuna antavat mahdollisuuden alueen toimivuuden kokonaiskuvaukselle. Tällainen kuvaus on tietysti jo sinänsä mielenkiintoinen. Mutta se antaa omalta osaltaan myös mahdollisuuden erilaisten elämisen laadun indikaattorijärjestelmien laadinnalle — mukaanluettuina kokonaisia alueita ja erilaisia ihmisryhmiä koskevat järjestelmät.

Kortteli- ja kaupunginosamallien teoria. Toinen osaprojekti — joka liittyy ensimmäiseen varsin kiinteästi — koskee kortteli- ja kaupunginosamallien teoriaa. Tarkoituksena on rakentaa ensinnäkin yleinen malli, jonka avulla voidaan toisaalta kuvata perusselvityksessä saadut tulokset. Mutta mallin avulla pitäisi myös pystyä laatimaan ennusteita muutosten vaikutuksista ja kokonaisen suunniteltujen kaupunginosien toimivuuksista. Keskeisiä tässä työssä ovat erilaiset elämisen laadun indikaattorit ja niiden suhteen tehdyt ennusteet, jotka — sanottakoon se tässä — eivät tutkimusryhmän käsityksen mukaan ole mahdollisia yksinomaan empiirisestä aineistosta liikkeelle lähtien. Lisäksi tämä malli pyrkii myös sisältämään mahdollisuuden käyttää sitä hyväksi konkreettisia suunnittelutehtäviä silmälläpitäen. Siis se pyritään rakentamaan muotoon, joka sovituu parametrien arvoilla antaa suunnitteluratkaisujen perusrakenteita. Eri ihmisryhmien erittely on tässä luonnollisesti keskeinen elementti.

Rakentamisen organisaation ja normiston tutkimus. Kolmas osaprojekti koskee rakentamisen organisaatiota ja normistoa. Perusselvityksen ja kortteli- ja kaupunginosamallien tutkimusten yhteydessä pyritään — kuten sanottu — käytännön ratkaisuihin. Organisaation ja normiston tutkimisen yhteydessä on päätavoitteena selvittää millä tavoin kahdessa ensimmäisessä osaprojektissa saadut tulokset tai tavoitteet olisivat käytännössä mahdollisimman hyvin saatavettavissa eli millä tavoin erilaiset rakentamisen organisaatioon ja normistoon tehtävät mahdolliset muutokset takaisivat hyviä tuloksia erilaisilla elämisen laadun indikaattoreilla ilmaistuna.

Hervanta-projekti. Neljäs osaprojekti liittyy rakentamisen aivan alkuvaiheessa olevaan Hervannan alueeseen Tampereella, jonne suunnitellaan noin

40 000 asukkaan tytärkaupunkia. Tämä alue tulee kaiken aikaa olemaan eräänä tutkimustulosten kokeilu- ja testausalueena. Yhteistyöstä on Tampereen kaupungin edustajien kanssa jo alustavasti sovittu ja sen mahdollisuudet vaikuttavat suotuisilta.

Edellä olevasta käy ilmi, että tutkimuksen pääasiallinen kulku etenee perusselvityksen ja mallianalyysin kautta käytännön ratkaisuihin, joiden toteutumismahdollisuuksia selvitetään eri projektilla. On odotettavissa, että vaikutusyhteydet eri projektien välillä käyvät myös toiseen suuntaan. Tasa-arvoisuuden teema kulkee kuitenkin kautta koko tutkimuksen lyöden lävitse jokaisella alueella.

3. Demokratiaprojektin ehdot ja tutkimussuunnitelma ELINYMPÄRISTÖN UUDISTUMINEN

Alkuperäiseen tutkimussuunnitelmaan — sen laajuus oli 55 sivua + 20 sivua liitteitä — on tutkimusryhmä vielä demokratia-apurahaa silmälläpitäen liittänyt täydentävän toisen osan. Tämän osan laajuus on 24 sivua, ja sen tarkoituksena on osoittaa, että vaikka suunnitelma koskeekin vain tiettyä erityisaluetta, se kyllä täyttää demokratiaprojektille asetetut ehdot. Seuraavassa esitellään katkelma tämän osan johdannosta. Siitä käy ilmi tutkimusryhmän käsitys suunnitelmansa luonteesta tältä kannalta katsottuna.

Tieteen keskustoimikunnan 1972 julkistamassa tiedepoliittisessa ohjelmassa määritellään (s. 36) valtion yhteiskuntatieteellisen toimikunnan esittämän demokratiaprojektin ehdot siten, että tutkimuksen tulisi sisältää ainakin seuraavat osat:

- »1) Elinolosuhteiden ja eriarvoisuuden kartoitus yksilötasolla
- 2) Päätöksentekomenettelyt instituutiotasolla
- 3) Yhteiskunnan informaatiojärjestelmän ja informaatiotilan tutkiminen.»

Nyt jätettävän tutkimussuunnitelmanakin pitää siis täyttää nuo kolme ehtoa. Kun tutkimusryhmä ELINYMPÄRISTÖN UUDISTUMINEN anoi toimikunnalta tuota demokratia-apurahaa, se piti

»tarkoituksenmukaisena rajata tutkimuksensa asumisen konkreettiseen ongelmakenttään ja siihen elimellisesti liittyviin eriarvoisuuden muihin tärkeisiin osakomponentteihin»,

katsoen kuitenkin

»tutkimustavoitteensa rajaamisen jälkeenkin olevan sopusoinnussa sen tarkoituksen kanssa, jota varten apuraha on julistettu haettavaksi.»

Kun apuraha meille myönnettiin tutkimuksemme suunnittelua varten on kai ymmärrettävä niin, että Toimikuntakin piti tällaista rajausta mahdollisena. Mutta nyt suunnitelmaa jätettäessä on kumminkin selvitettävä kysymys siitä, miten suunnitelma täyttää alunperin asetetut kolme ehtoa.

Tutkimuksen pitäisi siis ensinnäkin selvittää elinolosuhteiden ja eriarvoisuuden asioita yksilötasolla. Tämä tarkoittaa käsityksemme mukaan konkreettia kuvausta siitä, millaisissa olosuhteissa ihmiset maassamme elävät. Tällaista tietoa antaa laaditun tutkimussuunnitelman puitteissa erityisesti ns. suuri perusselvitys. Kahteen asiaan kannattaa erikoisesti kiinnittää huomiota tässä. Ensimmäinen on se että asunnon ja elinympäristön toimivuus on suunnitelmassa käsitetty laajasti ja että vastaavasti tähän liittyviä konkreetteja tietoja saadaan erittäin monipuolisen muuttujajoukon puitteissa. Toinen asia sitten on se, että väestö ositetaan ryhmiin juuri sellaisella tavalla, joka antaa mahdollisuudet eriarvoisuuden ilmentymisen tutkimukselle.

Toiseksi edellytetään tutkimukselta, että se antaisi tietoa päätöksentekomettelyistä instituutiotasolla. Tämänkin ehdon suunnitelma — tutkimusryhmän oman arvion mukaan — täyttää. Niisanottu rakentamisen organisaatio-
projekti kohdistuu juuri tähän asiaan. Projektin tarkoituksena on antaa mahdollisimman perusteellinen kuva siitä, miten päätöksenteko tällä alalla tapahtuu. Demokratisoinnin mahdollisuuksia tarkastellaan myös.

Viimeinen ehto oli se, että saadaan tietoa yhteiskunnan informaatiojärjestelmästä ja informaatiotilasta. Tämäkin asia tutkimukseen sisältyy. Sekä suuren perusselvityksen että kaupunginosa- ja korttelimallien teorian yhteydessä kiinnitetään erityistä huomiota asumisen ja elinympäristön laatua kuvaavien sosiaali-indikaattorien rakentamiseen. Tässä voidaan panna merkille, että eritoten ympäristön kuvaamisessa tarvittavien indikaattorien hankinta on vaikeaa. Siksi tuntuukin luontevalta tukeutua näiden indikaattorien rakentamisessa tutkimuksen antamaan apuun, jotta löydetään tarkoitukseen mahdollisimman hyvin sopivat. Kun tämäkin osa tutkimusta nimenomaan tehdään siten, että eri ihmisryhmiä ja niiden tarpeita käsitellään erikseen indikaattoreita rakennettaessa, saadaan myös kytkeymä eriarvoisuuteen.

Edellä lausuttuun voidaan vielä lisätä, että tutkimusryhmä ELINYMPÄRISTÖN UUDISTUMINEN tähtää nimenomaan vielä tekemään tutkimuksensa siten, että saataisiin selville millä tavoin erilaisin konkreettein toimin eriarvoisuutta voitaisiin vähentää tällä alueella.